

"לבניינה של תורה" – חלק שני

שיחה שנמסרה בביהמ"ד מפי מו"ר ראש הישיבה, הרב ברוך וידר שליט"א

"אֲנִי הָיוֹם יְלֵדִיתִיךָ"

"יורה חטאים בדרך"

בימי 'זמן אלול' אנו נוהגים להקדיש את השיחות בימי שלישי לעיסוק ביסודות תשובה העולים מתוך ספר 'אורות התשובה' של מרן הרב קוק זצ"ל.

שנקרע גזר דינה לאחר שאנשיה חזרו בתשובה. עניינה של מתנת התשובה היא מתן אפשרות להתליך בו אדם פרטי או ציבור או כלל האנושות, מתקנים את עצמם ומתעלים למקום רוחני ומתוקן יותר.

ככלל, בעולם הישיבות נהוג ללמוד בספר 'שערי תשובה' כספר הקלאסי לעיסוק בענייני התשובה. ספר זה נכתב על ידי אחד הראשונים, החסיד רבנו יונה גירונדי, "הפותח שער לדופקי בתשובה".

ממשיך רבנו יונה ומלמדנו דבר נוסף חשוב: "והתבאר בתורה, כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש

בקרבים רוח טהורה, להשיג מעלת אהבתו,

שנאמר: "וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹקֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם אֹתָהּ וּבִנְיָה כָּל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. וְאָמַר בְּגוֹף הָעֵנִיין⁴:

וְזָמַל ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לִבְךָ וְרָעַךְ

– להשיג אהבתו". לעיתים אדם רוצה לשוב בתשובה אך הדבר מאוד קשה עבורו. עליו לדעת כי הדרך אינה חסומה עבורה, אדרבה הקב"ה יעזור לרוצה לשוב. גם אם טבעו התמכר למשהו וקשה לו להשתחרר מכך תהיה לו סייעתא דשמיא להיחלץ מכבלי השעבוד⁶.

אדם בן-דורנו

לא יתחיל בניקוי פצעי העבר

מפני שהדבר עלול לגרום לו להישבר.

עליו להתחיל – מהיום, מהרגע.

בשער הראשון של הספר עוסק מחברו בביאור התשובה ועיקריה, והוא כותב: "מן הטובות אשר הטיב ה' יתברך עם ברואיו,

כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם... כי הוא ידע יצרם, שנאמר²: 'טוב וְיִשָּׁר ה' עַל פֶּן יִיָּרֶה חַטָּאִים בְּדֶרֶךְ'. הקב"ה רוצה לעזור לנו. מאחר והוא זה שברא אותנו ידוע לו שכבני אדם שקיימים בתוכם פערים בין הגוף והנשמה מקננים בנו יצרים ואנו חווים נפילות. לכן הוא נתן לנו מתנה גדולה – מתנת התשובה. מתנת התשובה, שקדמה לעולם³, היא "מן הטובות שהטיב ה' יתברך עם ברואיו" ומאפשרת לאדם להפוך את סדרי המציאות. מתנה זו ניתנה לכלל הברואים, אף לגויים, כפי שניכר בסיפורה של נינוה,

⁴ דברים, פרק ל, פסוק ב

⁵ שם, פסוק ו

⁶ עיין אורות התשובה, פרק יג, אות ט: "אל יבהל אדם מפני המניעות שיש לו על התשובה... אל יניח בלבבו שום חלישות דעת הגורמת להקטין יקרת ערכה של התשובה. ואין ספק, שמתוך ההשלמה בכל מה שאין לו מניעות יזכהו השי"ת לתקן בכי טוב גם את כל הדברים שיש לו עליהם מניעות גדולות שא"א לו לנצחן".

¹ שערי תשובה, שער א, אות א

² תהלים, פרק כה, פסוק ח

³ עיין נדרים, דף לט, עמוד ב

רבנו יונה מביא משל על כך ממדרש קהלת רבה¹¹: משל לכת של ליסטים, שודדים, שנתפסו לבית הסוהר וחתרו מחתרת מתחת לגדר וברחו. לאחר הבריחה הגיע הגונדר של בית הסוהר וראה שאחד מהאסירים נשאר בתא. להפתעתנו המדרש מספר שהסוהר הוכיח את האסיר הנותר על כך שלא ברח והכה אותו במקל.

לכאורה המשל אינו מובן, הרי אסיר זה שלא ברח נהג כראוי ומדוע הוא נענש? הסביר מו"ר הרב יעקב כ"ץ שליט"א שכאשר נותנים לאדם כלי עזר והוא לא משתמש בו הרי שיש בכך זלזול במטרה שלשמה ניתן הדבר. בסיפור זה האסיר ידע על כך שביכולתו לנוס במחתרת, ולפיכך הימנעותו מכך משקפת את זלזולו בעונש שהושט עליו, את זלזולו ברשויות החוק, את זלזולו בבית הסוהר, את זאת שלדברים אלו אין כל משמעות בעיניו. הזלזול הבסיסי הזה הוא חמור ביותר. לאדם שכזה אין כל יראה מהעונש המוטל עליו.

העולה מכך שבימי אלול, שהם ימים של ריכוז מאמץ בעבודת ה', יש להתבונן יותר, להתכונן לימי הדין ולהשתדל לעשות את רצון ה'.

כְּבִרְיָה חֲדָשָׁה

בהמשך דבריו מתחיל רבנו יונה לברר את עיקרי התשובה. בסעיף י הוא כותב: "העיקר הראשון – החרטה. יבין לבבו כי רע ומר עוזבו את ה'... ויאמר בלבבו: מה עשיתי, איך לא היה פחד אלוקים לנגד עיני?". ראשית התשובה היא החרטה על מעשיו הרעים. מתעוררת באדם תחושת כישלון לאחר שקרא בספרים על חומרת מעשיו, והדבר גורם לו להתחרט על משוגותיו.

לאחר מכן, בסעיף יא, מונה רבנו יונה את העיקר השני: "השני – עזיבת החטא. כי יעזוב דרכיו הרעים, ויגמור בכל לבבו כי לא יוסיף לשוב בדרך הזה עוד... ונאמר¹²: 'עֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ'". לאחר ימים של חרטות וכאבי נפש האדם מקבל החלטה לחדול מהעיסוק בעבר, לשנות כיוון וליצור עתיד חדש.

ראשי התיבות של הפסוק שהביא רבנו יונה: "וּמַל ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת לִבְכָּךְ וְאֶת לִבְבִּי זֶרַעךָ" הם אלו"ל⁷. בחודש אלול ישנה סייעתא דשמיא גדולה יותר לדופקים בתשובה. בחודש אלול קל יותר למצוא את האמת⁸. זוהי מתנת התשובה.

"חורית דרך תשובה לבת השובבה"

מתנה זו, מתנת התשובה, אינה ככל מתנה אחרת שניתן לדחותה ולטעון ש"שׁוּנָא מִתְּנַת יְחִיָּה"⁹ ואיננו זקוקים לה. מתנה זו מחייבת אותנו להיעזר בה. היא מחייבת אותנו בכך כבר כעת בחודש אלול, ללא המתנה עד ליום הכיפורים. ביום הכיפורים ישנה מצוות עשה לשוב, וכעת בחודש אלול עומדת לפנינו הזדמנות שחלילה לנו להחמיצה.

כך מורה לנו רבנו יונה בהמשך דבריו¹⁰: "ודע, כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד עליו מאוד עונשו בכל יום, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס לנוס שמה, והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והנו ברעתו, ובידו לצאת מתוך ההפכה, ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רעתו רבה". אם החוטא מתעכב מלחזור בתשובה, ובפרט בחודש אלול, "יכבד עליו עונשו" מפני שבידו לשוב. מתנת התשובה נתונה בידו, אך הוא ממאן מלהשתמש בה. הדבר מעורר תמיהה גדולה: מדוע אינו נעזר במתנה יקרה זו?

⁷ מנהגי מהרי"ל, מנהגי ימים נוראים: "ודרש מהר"י סג"ל: טעם התקיעה משנכנס אלול, כדאמרינן: משנכנס אלול מרבין בתשובה. וסמך לדבר: 'ומל ה' אֶת לִבְכָּךְ וְאֶת לִבְבִּי זֶרַעךָ' ר"ת אלול" – "ללמדך שכל העושה תשובה באלול נענה" (כלבו, סימן קכב).

⁸ עיין בני יששכר, מאחרי חודש אלול, מאמר א, אות ג: "דהנה ימי אלול הן המה ימי רצון הימים שעלה משה להר לקבל לוחות אחרונות ונתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ומחל להם, מאז והלאה הימים האלה הם ימי רצון לעורר נפשות ישראל בתשובה, וכביכול ימינו ית"ש פשוטה לקבל שבים... בעת שמתעורר הרצון העליון לעורר נפשות ישראל לתשובה, הנה מוצא האדם בדעתו את הטוב ומתחרט ושב על הרע וממשיך אליו הרצון העליון ויקובל בתשובה שלימה"; עיין עוד שם, אות טז: "אפילו האדם אינו מכוין, הנה האלקים מזדמן לידו באלול מקום אשר ינוס שמה, היינו הרהורי תשובה המעוררים אותו מן השמיים".

⁹ משלי, פרק טו, פסוק כז

¹⁰ שם, אות ב

¹¹ פרשה ז, אות לב (במהדורת עץ יוסף)

¹² ישעיה, פרק נה, פסוק ז

ממחשבותיו כל מה שעבר עליו ב'בין הזמנים' ולא לשים לב לכך. כעת הוא בישיבה בחודש אלול, בפתיחתה של שנה חדשה, ומלא בשאיפות של התקדמות והתפתחות. את הטיפול בעבר הוא יעזוב לעת עתה¹⁴. זהו חידוש עצום.

מן הסתם, חידוש גדול זה עמד לנגד עיניו של הרב קוק זצ"ל כאשר כתב את דבריו הבאים בספר 'אורות התשובה'. הרב צבי יהודה ביאר לנו במהלך שיעור ששמעתי מפיו, שפרק יג, העוסק ב"אורחות תשובה רוחניות ומעשיות", כפי הכותרת העומדת בראשו, עוסק בהדרכה כללית בדרך התשובה. בסעיף ט** בפרק זה קובע הרב את דרכה הכללית של התשובה: "יסוד התשובה צריך לעולם להיות מונח על התיקון של להבא. ובתחילה לא ישים כל כך לעיקר מעכב על דבר העבר" – הרב מדריך שלא לעסוק בחטאות העבר. לעיתים התעסקות זו נובעת מעצת היצר, "כי אם יבוא מיד לעסוק בתיקון העבר ימצא מניעות רבות, ויהיו דרכי התשובה וקרבת ה' קשים לפניו". לפעמים מסיבות שונות נמנע מהאדם לתקן את חטאי העבר, ולכן ההתעסקות בהם תגרום לו לייאוש ותמנע ממנו לשנות את דרכיו. זאת בניגוד למטרה ב'תשובה' שהיא לעזור לאדם¹⁵.

בהקשר זה מחדש רבנו יונה חידוש שבו נעסוק היום: "ודע, כי מי אשר חטא על דרך מקרה, כי התאוה תאוה ויחזק עליו יצרו ויתקפהו... ראשית תשובת האיש הזה החרטה, ולשים יגון בלבבו על חטאתו, ולהיות נפש נענה ומרה כלענה... אך האיש המתייצב על דרך לא טוב תמיד, וגבר על חטאיו דורך בכל יום... ראשית תשובת האיש הזה, לעזוב דרכו ומחשבתו הרעה ולהסכים לקיים ולקבל עליו בל יסוף לחטוא. אחרי כן יתחרט על עלילותיו הנשחתות וישוב אל ה', כמו שכתוב: 'עֲזֹב רָשָׁע דְּרָכָיו', ואחרי זה: 'וְיָשֻׁב אֶל ה' וְיִרְחַמְהוּ'". בדברים אלו טמון חידוש גדול. מלמדנו רבנו יונה שלמרות שעיקרי התשובה הם חרטה ושבירת הלב, מכל מקום – הדגיש בפנינו הרב כ"ץ – על אדם רגיל כערכנו, שבאמתחתו כל כך הרבה טעויות וכישלונות, להתחיל דווקא בעיסוק בתיקון העתיד. לכך רמז רבינו יונה במילותיו: "דע כי מי אשר חטא על דרך מקרה אז ראשית תשובת האיש הזה החרטה ולשים יגון בלבבו". נתבונן בדבר: אם אני במצבי הנוכחי אשבור את עצמי, מה הדבר יגרום לי? תיווצר בקרבי תחושה של חוסר אונים ואי-יכולת להיחלץ מהחולשה שאני שקוע בה, של חוסר הצלחה להשתחרר מ"העבדות החטאית", כביטוי של הרב זצ"ל¹³.

לפיכך מורה רבינו יונה שאדם "המתייצב על דרך לא טוב תמיד" – האדם הרגיל בן-דורנו, הדש בעקביו עניינים רבים בשל התרבות המלפפת אותו – אל לו להתחיל את תיקון דרכיו במהלך של חרטה ושבירה, לא מומלץ עבורו להתחיל דווקא בניקוי פצעי העבר מפני שהדבר עלול לגרום לו להישבר. עליו להתחיל מהווה – מהיום, מהרגע. עליו להקדיש את מחשבותיו לאופן בו יתקן את אורחותיו החל מהרגע הזה, מהתפילה הקרובה, מרגע זה של ההקשבה לשיחה, מ'סדר צהריים', מהדרך בה הוא ילך לחדר האוכל והאופן שיתנהג בו וכיצד יישמר מהקורונה במצב זה לנוכח האחריות הציבורית המוטלת עליו. כל אחד יחשב את החשבונות הנוגעים אליו. עליו לדחות

¹⁴ עיין חידושי הרי"מ על התורה, ליום הכיפורים, ד"ה אמר אם: "אם אדם קלקל ח' ל' לדבר חמור ועוסק בסור מרע לראשונה כמו שכתוב, הריהו חושב על הקלקול, ומקום שהמחשבה נמצאת שם האדם עם כל נפשו, אז הוא בתוך הרע והוא בטח לא ישוב בתשובה כי מוחו יתגשם ויגרום לטמטום הלב ועלול ליפול לתוך עצבות חלילה, ואפילו לא עבר דבר חמור ומוחו לא יתגשם ולבו לא יטמטם אבל כשיחשוב על סור מרע ועל הבוץ – הפור בבוץ והיא תשאר בוץ, כן חטא לא חטא, מה יש להקב"ה מזה? ובזמן שהוא חושב על זה הריהו יכול להיות נוקב מרגליות ושיהיה משהו מזה למלכות שמיים! לכן 'סור מרע' – הפנה עצמך מרע, אל תהרהר ברע, 'עשה טוב'!".

¹⁵ עיין נועם אלימלך, פרשת במדבר, ד"ה או יאמר וידבר: "צריך האדם שלא יתעצב מחמת גודל הכנעה יפול בעצבות וזה הוא מניעה גדולה מעבודת הבורא יתברך לכן הזהירה תורה עליו שיראה להיות תמיד בשמחה, כי אין השכינה שורה מתוך עצבות... ואם יאמר האדם ואיך אוכל לשמוח כיון שהרבייתי לפשוע, ולזה אמרה תורה אף על פי כן יראה לעשות תשובה בשמחה, ויתחזק עצמו לאמר: הרי אני כאלו נולדתי היום הזה ולא אשוב עוד לכסלה. וזה נקרא חידוש – שנתחדש ככריה חדשה".

"הרפא לכל תחלאי"

כפי שהוכחנו לעיל גם רבנו יונה סובר כך, ולפיכך כתב הרב "לעולם", והדברים נכונים שבעתיים עבור בן-דורנו החי במציאות שונה. על אף שמפשט הסוגיות ודברי הרמב"ם עולה שתיקונה של התשובה צריך להיבנות מן העבר אל העתיד, מכל מקום לא תמיד הדבר יועיל למטרת-העל של התשובה¹⁶. העיסוק בעבר עלול להיתקל במניעות ובמחסומים, ועל כן יש לשים את הדגש על מבט אל העתיד ולתקן מכאן ולהבא. "אבל בהיותו עסוק באמת לתקן את מעשיו, הדבר מובטח שאז יעזרוהו מן השמיים גם על תקנת העבר"¹⁷.

גם בדברי רבינו יונה למדנו על כוחה של מתנת התשובה: "והתבאר בתורה, כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהורה להשיג מעלת אהבתו... ואומר בגוף העניין: וְיָמַל ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לִבְבִּי וְרַעְיָךְ". כאשר מלים תינוק הברית אינה נעשית מרצונו החופשי של הנימול, אלא על ידי גורם חיצוני. אב התינוק מצוה והמוהל מבצע. בדומה לכך גם מילת הלב היא פעולה אלוקית: "מל ה' אלוקיך את לבבך". באלול הקב"ה יסיר מקרבך את ערלת הלב. כמה עורלות-לב מעיקות עלינו, כמה דברים חוצצים בינינו לאבינו שבשמיים... נעזוב את כישלונות העבר ונתמקד ברצוננו לתקן מכאן ולהבא. בזכות זאת, "בהיותו עסוק באמת לתקן את מעשיו, הדבר מובטח שאז יעזרוהו מן השמים גם על תקנת העבר". על ידי תיקון העתיד תהיה לו סייעתא דשמיא לתקן גם את העבר.

הקדמה נספחה אל יציאת מצרים

¹⁶ אכן, הרב כ"ץ הוכיח שגם דעת הרמב"ם היא כך, ואכ"מ.
¹⁷ עיין שם משמואל, פרשת בהעלותך, שנת תרע"ה: "זהו עיקר התשובה להתחיל מחדש להיות כמו גר שנתגייר וכקטן שנולד דמי. ואפילו על חטאים שאיתא בקצת מקומות בזה"ק שאינה מועילה תשובה אלא בחילא סגיא, כבר הגדנו דתשובה כזו, להתחיל לגמרי מחדש והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו, אלא להיות כענין הכתוב (תהלים ב): 'ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך', בהכרח שמועילה על הכל... וכשהאדם משים זה אל לבו ומתחיל מחדש, אין ספק שכל העוונות יהיו מה שיהיו כולם פורחים ממנו".

